

Ігор Іщенко, к. і. н.

Дніпропетровський національний університет

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ НЕСТАБІЛЬНИМ СОЦІАЛЬНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Almost all transitional political regimes go through a period of social and political instability. The author of this article investigates basics of effective management of unstable condition of the social environment. Against the background of the classical scheme of conflict resolution, the author analyzes the current trends, methods of diagnosis and causes of instability. The author conducted a comparative analysis of the political regime in Ukraine and the Russian Federation in the context of management instability of society. Political institutions must embrace the whole of society control action. This is the main condition for the stabilization of public relations. The author explores the ways to solve this problem.

Key words: transitional political regimes, instability, stabilization of public relations

Стратегії взаємодії політико-організаційних структур з нестабільністю через політичні інститути різні. Вчені виділяють стратегії впорядкування, уникнення, перетворення, запобігання, злиття та управління нестабільністю. Ми переконані, що найбільш актуальною є стратегія управління нестабільністю. Адже практично всі перехідні політичні режими проходять через період нестабільності різної інтенсивності. Виникає проблема її врегулювання. У цій статті ми поставили науково-практичну мету – вибудувати схему-алгоритм щодо врегулювання нестабільності в умовах перехідних політичних режимів на прикладі пострадянських країн і запропонувати найбільш ефективні методи її врегулювання.

Слід зазначити низку вчених, які розробляють наукові проблеми з аналогічною спрямованістю. Серед українських дослідників активно займаються кризовою проблематикою в контексті політичного менеджменту С. В. Ставченко¹, Р. М. Ключник² та ін. У статті використані результати досліджень російських авторів, насамперед О. Ф. Шаброва³ й А. О. Ярославцевої⁴. У сферу їх наукових інтересів залучена проблема ефективного управління суспільством. Становлять науковий інтерес розробки у сфері діагностики нестабільності суспільства. Серед них можна назвати такого автора, як В. Г. Іванов⁵. Економічні фактори в поєднанні з політико-правовими аспектами реформ перехідних режимів, що створюють нестабільну ситуацію в пострадянських країнах, досліджують В. М. Полтерович⁶ і В. Б. Слатинов⁷.

1 Ставченко, С.В. Криза як об'єкт політичного дослідження. Березень 2008. *Бібліотека наукових статей*. <<http://www.stationline.org.ua/politologiya/55/7414-kriza-yak-ob-yekt-politichnogo-doslidzhennya.html>> (2014, грудень, 24).

2 Ключник, Р.М. (2013). Основные подходы к исследованию политического кризиса. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. История, Политология, Экономика, Информатика*, 1(25), 144 – 147.

3 Шабров, О.Ф. (2004). Разнообразие как фактор эффективности государственного управления. *Успехи современного естествознания*, 5 (1), 228 – 231.

4 Ярославцева, А.О. (2012). Политическая стабильность и потенциал социально-политического разнообразия: методология измерения и роль элит. *Сайт РУДН*. <web-local.rudn.ru> (2014, грудень, 24).

5 Иванов, В.Г. (2012). Динамика объема экспорта как предиктор политической нестабильности. *Сайт РУДН*. <web-local.rudn.ru> (2014, грудень, 24).

6 Полтерович, В.М. (2007). *Элементы теории реформ*. Москва: ЗАО «Экономика».

7 Слатинов, В.Б. (2011). Институциональная ловушка реформы государственной гражданской службы в постсоветской России. *Человек. Общество. Управление*, 4, 4 – 16.

Насичений емпіричний матеріал міститься в працях, присвячених вивченню сучасної комунікативної сфери. У цій сфері подано працю Ю. А. Головіна і М. А. Щенникова¹. Крім того, для вивіреності оціночних суджень важливо враховувати мотиваційну складову конкретних дій політичних акторів. Стаття Н. В. Короткової² з аналізом методології дослідження проблем політики, на основі праць Г. Д. Лассуелла, дозволяє врахувати цей елемент.

У статті використані класичні твори зарубіжних учених, які виявилися зв'язуючою ланкою в системі аргументації, що ми навели. Серед них наукова праця А. Лейпхарта³, який установив взаємозв'язок між гомогенністю суспільства, ціннісними орієнтаціями еліт і політичною стабільністю. Доречно назвати й такого автора, як У. Р. Ешбі⁴, який запропонував використовувати кібернетику для дослідження соціальних проблем. Зауважимо, що кожен із вищезазваних дослідників запропонував важливий елемент, який у синтезі з іншими дозволив вирішити поставлене дослідницьке завдання.

Основний зміст статті

Логіка політичного менеджменту в нестабільному суспільстві полягає в реалізації класичного підходу, який ґрунтується на перебігу трьох головних фаз даного процесу: фази діагностики характеру нестабільності, причин її виникнення; друга фаза за змістом зводиться до вибору ефективних методів виведення суспільства на шлях стабілізації та запровадження цих методів у політичній практиці; остання фаза в даному ланцюгу – повторна діагностика з можливим корегуванням методів щодо подолання нестабільного стану.

Очевидно, що індикаторами нестабільності в суспільстві можуть виступати кількість протестів (мітинги проти чинної влади, демонстрації протесту, масові заворушення тощо), статистика яких зафіксована у звітах правоохоронних органів. Дані індикатори становлять собою найбільш евристичний об'єкт дослідження, оскільки вони не тільки вказують на факт можливості виникнення кризи в тій чи іншій сфері соціальної дійсності, але і при більш детальному розгляді містять передумови для прийняття рішень щодо запобігання кризі або її нейтралізації⁵. Причому в перехідних режимах, звичайно, відбуваються значні коливання протестних настроїв, які можна проілюструвати і на падінні рейтингів легітимності як політичних лідерів, що функціонують у рамках інститутів, так і на падінні рейтингів даних інститутів у цілому.

Аналіз динаміки легітимності політичних інститутів у суб'єктному вимірі показує, що довіра електорату максимально висока відразу після виборів і триває кілька місяців. Якщо політичному лідерові за цей час не вдається змінити ситуацію на краще, то його рейтинг різко знижується. Тому не випадково, що після «помаранчевої» революції в Україні рейтинг президента В. А. Ющенка, починаючи з лютого і до квітня 2005 р., був максимально високим за всі роки незалежності. Тоді його повністю підтримували 46,6–46,7% опитаних⁶. У той самий час поляризація еліт з ціннісних орієнтацій сформувала ментальний конструкт суспільства, в якому дані суперечності вийшли на перший план. Тож надії електорату на консолідацію суспільства, яку б вдалося здійснити президентові, не виправдалися. До того ж суспільно-політична нестабільність матеріалізувалася в таких біфуркаційних станах інститутів, як: парламентська криза 2006–2007 рр., фінансова криза 2008–2009 рр., газова криза 2008 р. Негативно позначалася відсутність національної об'єднуючої ідеї. Це означало, що політичні інститути зазнавали прямо протилежні імпульси впливу в залежності від інтересів тієї правлячої коаліції, яка формувалася в парламенті. Дана хаотичність дезорієнтувала масову свідомість, яка фактично була розколота.

1 Головін, Ю.А., Щенников, М.А. (2009). Современные информационные технологии как способ политического взаимодействия. *Конфликтология*, 2, 47–64.

2 Короткова, Н.В. (2000). Г.Д. Лассуэлл. Методология исследования проблем политики. *Политическая наука*, 4, 155–178.

3 Лейпхарт, А. (1997). *Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование*. Москва: Аспект Пресс.

4 Эшби, У.Р. (1959). *Введение в кибернетику*. Москва: Иностранная литература, 9.

5 Ставченко, С.В. Криза як об'єкт політичного дослідження. Березень 2008. *Бібліотека наукових статей*. <<http://www.stattionline.org.ua/politologiya/55/7414-kriza-yak-ob-yekt-politichno-doslidzhennya.html>> (2014, грудень, 24).

6 Опитування «Чи підтримуєте Ви діяльність Президента України?» (динаміка 2000 - 2013). Березень, 2013. *Центр Разумкова*. <http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=67> (2014, грудень, 24).

Подібна динаміка, за винятком обвального падіння рейтингу 2013 р. і дострокового припинення повноважень 2014 р., властива періоду виконання президентських повноважень В. Ф. Януковичем. Складне переплетіння глобалізаційних процесів і суспільно-політичного конфлікту з конкретного визначення геополітичних перспектив розвитку держави спровокувало масштабну бифуркацію політико-правових інститутів, яка й досі триває.

Отже, циклічність політико-інституційної динаміки, розглянута в попередній статті¹, дає повне уявлення про функціонування двох моделей політичних інститутів – моделі помірної нестабільності та кризової моделі. Обидві вони притаманні українській політико-інституційній системі та її середовищу. Хоча вітчизняні автори дедалі більше зосереджуються на політико-системному рівні з дослідження нестабільності, нас більше цікавить інституційний рівень з його середовищем. Адже суб'єкти й організації, що складають соціальну основу даного середовища, одночасно виступають у ролі компенсаторних балансирів, які при зміні обстановки здатні стабілізувати політичні інститути, або, навпаки, занурити в хаотичний стан.

Таким чином, управління суспільно-політичною нестабільністю зосереджується на взаємодії суб'єкта та інституту. Вочевидь, успішність даної взаємодії залежатиме від здатності суб'єкта впливати на корегування функціональних і ціннісних засад інститутів. У той самий час досягнення добровільної суспільної згоди з формальними і неформальними нормами, коли контрольні функції не мають насильницького характеру в суспільстві, характеризує стан, за якого нарешті вдалося досягти стабільності. Як показує політична практика, у перехідних режимах такий стан часто дестабілізується.

Технологія з'ясування причин низької легітимності й ефективності політико-інституційних суб'єктів може бути успішною при використанні методу експертних оцінок. Існують також суто економічні методики з визначення нестабільності. У дослідженні В. Г. Іванова, наприклад, пропонується така методика розрахунку індексу зовнішньоекономічної стабільності країни. Вона полягає у використанні аналітичної процедури за такою формулою: $E = (A - B + C) / D$, де А – обсяг експорту, В – сума обслуговування зовнішнього боргу, С – обсяг міжнародних резервів, D – розмір зовнішнього боргу². Чим більшим виходить результат, тим більше значення має індекс, вказуючи на зростання стабільності економіко-політичної ситуації. Якщо проаналізувати її на початок і кінець року, ми отримаємо динаміку зміни стабільності. Дана формула підтверджується розрахунковими даними. Наприклад, напередодні розпаду СРСР даний індекс становив 0,38–0,4, тоді як на період 2011 року для Російської Федерації – 1,62. Вчені вважають, що критичних значень для країни цей показник сягає за величини меншої 0,5³.

Однак економіка може бути нестабільною, але це ще не означає, що суспільство автоматично також переходить в аналогічний стан. Вірогідніше, що суспільно-політична ентропія зростає під впливом й інших складових суспільних відносин. Наприклад, вихідною умовою для політичної стабільності є розподіл цінностей у суспільстві. Найбільш глибокий аналіз даної проблеми поданий у дослідженні А. Лейпхарта⁴. Оскільки політико-інституційному середовищу тон задає еліта суспільства, то важливим фрагментом загальної картини стабільності перехідного режиму є зіставлення цінностей, притаманних політичній еліті в центрі й на периферії країни⁵. Інструментарій для реалізації даної ідеї міститься в методиці М. Рокіча⁶. Безпосередньо впливає на політичну стабільність стан, – зазначає А. Лейпхарт, – за якого індивід належить одночасно до кількох організованих або неорганізованих груп з різними інтересами і поглядами. У даній ситуації його погляди будуть більш поміркованими завдяки сумарному психологічному впливу різнорідного

1 Ищенко, И. (2014). Политическая нестабильность в контексте нового институционализма *The Caucasus. Economical and social analysis journal of southern Caucasus. Politology*, 3(4), 34.

2 Иванов, В.Г. (2012). Динамика объема экспорта как предиктор политической нестабильности. *Сайт РУДН*. <web-local.rudn.ru> (2014, грудень, 24).

3 Иванов, В.Г. (2012). Динамика объема экспорта как предиктор политической нестабильности. *Сайт РУДН*. <web-local.rudn.ru> (2014, грудень, 24).

4 Лейпхарт, А. (1997). *Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование*. Москва: Аспект Пресс.

5 Лейпхарт, А. (1997). *Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование*. Москва: Аспект Пресс, 54.

6 Рокич, М. Методика «Ціннісні орієнтації». *Медична електронна бібліотека*. <<http://medbib.in.ua/metodika-tsennostnyie-orientatsii-39997.html>> (2014, грудень, 24).

оточення. Крім того, лідери організацій з різномірним (гетерогенним) складом учасників у даній ситуації піддаються різноспрямованому тиску і також будуть прагнути вибирати помірний, середній курс. Подібна помірність життєво важлива для політичної стабільності¹. Як свідчать реалії сьогодення, у суспільстві з гомогенним складом населення саме радикальні рухи не без підтримки з-за кордону дестабілюють обстановку в країні.

Звідси випливає, що унітарна держава, яка має у своєму складі адміністративні утворення з високим показником гомогенності етнічного складу, містить потенціал нестабільності, який може за певних обставин реалізуватися в прояві таких явищ, як сепаратизм, тероризм тощо. Причому чим більше появляється кризових явищ в економіці та соціальній сфері даних адміністративних або політико-адміністративних територіальних утворень, тим гостріше постає питання про зміну базових політико-правових основ державного устрою. Тож, дерадикалізація цих рухів можлива на основі поєднання переговорних процедур, законодавчої складової, яка націлена на захист прав і свобод соціальних груп, від імені яких розгортають свою політичну діяльність лідери радикальних утворень.

З метою прогнозування латентної готовності соціуму до продукування сепаратизму та інших антидержавних соціально-політичних явищ можна використовувати індекс підтримки національної гомогенності (ІПНГ), що запропонував О. П. Шестаковський. Цей індекс передбачає не безпосередню готовність діяти щодо людей іншої національності, а скоріше загальну підтримку дій інших. Загалом результати опитування, що проводилося 2008 р. по Україні, свідчать: близько 10% дорослого населення країни виявилось нетолерантним до представників інших етнічних груп².

Таким чином, рухаючись далі по нашій схемі управління нестабільністю, доречно з'ясувати її причини. Пострадянський простір дає широке коло уявлень з цієї нагоди. З метою репрезентативності, варто відзначити основні причини нестабільності перехідних режимів на прикладі Російської Федерації і України, які мають різновекторні зовнішньо- і внутрішньополітичні траєкторії розвитку. Дана особливість породила конфліктну ситуацію, яка особливо актуалізувалася під час Київського майдану 2013–2014 рр. Він, по суті, став інцидентом, що перевів латентний конфлікт між країнами у відкриту форму. Адже нестабільність держав оцінюється політичними акторами у своїй країні не тільки як реалізована загроза, але і як потенційно можлива. Тому політика ізоляціонізму Російської Федерації від західноєвропейських цінностей, особливо неприйняття ліберально-демократичної моделі функціонування політико-правових інститутів на противагу політики України, виявилася тим стрижнем, навколо якого нестабільність взаємин переросла у відкритий військово-політичний конфлікт.

Якщо в основу взаємовідносин покладена конфліктність на вищому політичному рівні, то вирішення економічних проблем між країнами переходить виключно в правову площину з підтекстом жорсткого протистояння. Відсутність переговорного простору між двома країнами стала квінтесенцією даного процесу. Головна причина такої хаотичності курсу зовнішньої політики, на наш погляд, пояснюється тим, що досі не було чітких національних пріоритетів, якими б керувалося суспільство з його інститутами і навколо яких повинна будуватися вся політична діяльність. Тому політичні інститути функціонують в напівмаргінальному режимі. Адже перспектива швидкої зміни зовнішньополітичного вектора означає відповідну зміну лідерів та їх оточення. Як наслідок, інституційні структури продукують опортуністичні інтереси. Тож маса прийнятих законодавчих актів не виконується внаслідок корумпованості інституційних структур, правоохоронної системи та інших сфер суспільних відносин.

З іншого боку, перспектива залишитися в сусідстві з якісно іншим політичним режимом не влаштовує політичних лідерів держави, в якій авторитарні тенденції явно переважають. За таким сценарієм розвитку подій може спрацювати «ефект метелика» із синергетичної теорії, а це означає появу нового аттрактора – України, яка в разі вдалих реформ може індукувати аналогічні процеси в Російській Федерації. На наш погляд, конфлікт між двома країнами в такій ситуації може бути врегульований за умов відсутності кращої альтернативи переговорному процесу. Тобто конфлікт

1 Лейпхарт, А. (1997). *Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование*. Москва: Аспект Пресс, 45.

2 Шестаковський, О.П. (2013). Індекс підтримки національної гомогенності: досвід адаптації шкали інтолерантності. *Факультет соціології КНУ імені Тараса Шевченка*. <<http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1.2010/91-103.pdf>> (2014, грудень, 24).

поряд із компонентом неконгруентності політико-інституційних систем містить значний суб'єктивний компонент.

Отже, ключова проблема для пострадянських країн – якість і темпи модернізації, реформування всіх сфер суспільства. Тому важливо, поряд з аналізом реального стану інститутів та їх системи в перехідних режимах, встановити констеляцію інституційних суперечностей, які є наслідками невдалих реформ. Дослідники звертають увагу на так звані «недореформи». Вони мають місце і в Україні, і в інших пострадянських країнах. Саме в початковому періоді реалізації плану інституційних змін виявляється той шар старої організаційної структури, який зацікавлений у збереженні status quo. Дана категорія бюрократичного апарату здатна зупинити реформу. У результаті зазвичай змінюється тільки форма, а норми залишаються колишні. Це своєрідна інверсія зі стилістичною корекцією.

Зазначені процеси досить переконливо проілюстровані в дослідницьких напрацюваннях таких авторів, як В. М. Полтерович¹ і В. Б. Слатинов².

Цілком імовірно, і про це згадують дослідники, що зміст реформ у перехідних режимах та їх результати залежать переважно від суб'єктивного чинника, який визначає якість прийнятих рішень. Не випадково, що опортуністичні інтереси еліт під час декларованих реформ зазвичай викликають конфліктні відносини. На наш погляд, притаманною рисою пострадянських країн є неспроможність вирішувати суперечності демократичним шляхом. У підсумку майбутня траєкторія розвитку політичних інститутів поляризованими елітами вибудовується таким чином, що в принципі консенсус між ними неможливий. Тим паче що силова практика здолаття суперечностей уже не раз використовувалася і є, так би мовити, природною, враховуючи минулу траєкторію розвитку в межах авторитаризму. Логіка дослідження в даній ситуації спонукає до відповіді на запитання: яким чином подолати суспільно-політичну нестабільність?

Тому друга фаза, яку ми позначили як вибір ефективних методів виведення суспільства на шлях стабілізації та запровадження цих методів у політичну практику, висуває першочергове завдання перед системою політичного менеджменту – охопити все різноманіття суспільної диференціації управлінським впливом. Тільки таким чином обрані методи впливу і регулювання суспільних відносин виявляються ефективними. У даному разі державні управлінці, політики, політичні сили виконують антикризові ролі, реалізуючи стратегію і тактику управління кризою, відновлюючи баланс інститутів і функцій політичної системи³.

Як методологічна основа щодо оптимізації соціально-управлінської діяльності в нестабільних умовах може бути задіяна кібернетична теорія. Наприклад, У. Р. Ешбі у своїй відомій роботі «Введення в кібернетику» підкреслює значимість цієї науки для опанування гуманітарними знаннями⁴. З теореми У. Р. Ешбі, відомої як «Закон необхідності різноманіття», випливає, що при створенні системи, яка управляє і завдяки цьому вирішує проблеми, необхідно, щоб ця система мала більшу різноманітність, ніж різноманітність проблеми, що вирішується або була б здатна створити таке різноманіття.

В іншому разі така система не зможе відповідати завданням управління, висунутим зовнішнім середовищем, і буде малоєфективною⁵. Дану теорему, на наш погляд, можна досить успішно використовувати в описі й моделюванні суспільно-політичних процесів. На рисунку 1 показана залежність між ефективністю функціонування політико-інституційної системи і різноманітністю цієї системи (дана залежність умовно показана кривою I). На цьому самому рисунку умовно показана залежність між ефективністю управління суспільством і його різноманітністю (крива II)⁶.

Точка r_1 на осі R – це ступінь різноманітності керованого об'єкта, тобто суспільства, r_3 – гранична складність керуючої, тобто політико-інституційної системи. Управління можливо тільки за умови $r_1 < R < r_3$.

1 Полтерович, В.М. (2007). *Элементы теории реформ*. Москва: ЗАО «Экономика», 13-14.

2 Слатинов, В.Б. (2011). Институциональная ловушка реформы государственной гражданской службы в постсоветской России. *Человек. Общество. Управление*, 4, 6.

3 Ставченко, С.В. Криза як об'єкт політичного дослідження. Березень 2008. *Бібліотека наукових статей*. <<http://www.stattionline.org.ua/politologiya/55/7414-kriza-yak-ob-yekt-politichnogo-doslidzhennya.html>> (2014, грудень, 24).

4 Эшби, У.Р. (1959). *Введение в кибернетику*. Москва: Иностранная литература, 9.

5 Эшби, У.Р. (1959). *Введение в кибернетику*. Москва: Иностранная литература, 294.

6 Шабров, О.Ф. (2010). *Эффективность государственного управления в условиях постмодерна*, 5, 4–9.

При $R < r_1$ суспільство стає некерованим, при $R > r_3$ суб'єкт управління – політико-інституціональна система втрачає стійкість, деградує. Отже, для підвищення керованості суспільством, складність якого постійно зростає, є два виходи: перший з них очевидно пов'язаний з цілеспрямованим збільшенням різноманітності системи управління. Для перехідного суспільства,

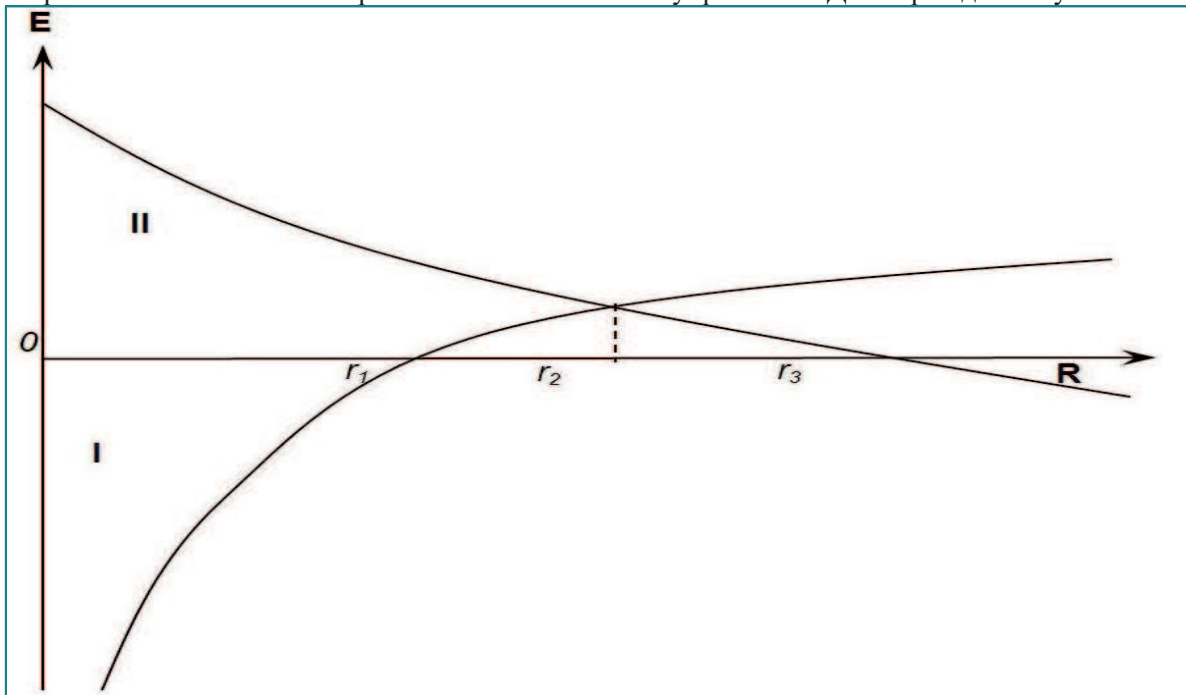

Рис. 1. Графік умовної залежності ефективності управління суспільством від співвідношення різноманітності політико-інституційної системи і суспільства

що має демократичні тенденції розвитку, це означає децентралізацію управління, максимальну відкритість політичної системи та її політико-правових структур¹. Адже складність суспільства корелює з потоком інформації, що надходить до структур усіх рівнів. Інформація змушує політичні інститути через відповідні структури реагувати на неї. У періоди нестабільності цей потік багатократно зростає. Оволодіти ним у руслі даного виходу можливо тоді, коли повноваження місцевого самоврядування підключені до системи управління на основі самостійного управління, наповненого реальними ресурсами для вирішення проблем.

Не менш важливим є незалежність законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що стала атрибутом сучасної демократії. Цей поділ має не тільки політичне значення як механізм «стримувань і противаг». Він істотно підвищує ступінь різноманітності організаційно-структурованих політичних інститутів, розширюючи межі їх можливостей².

Для перехідних режимів, орієнтованих на централізацію функціонування політико-організаційних структур, зважаючи на зростаюче різноманіття суспільства, закономірними шляхами збереження його керованості є такі. Перший – полягає в збільшенні кількості суб'єктів політико-управлінської діяльності на верхньому рівні, що призводить до зростання трансакційних витрат, неузгодженостей, помилок, деградації і знижує ефективність політико-правових структур. Сутність другого варіанту зводиться до розширення функціонального спектра суб'єктів політико-управлінської діяльності. Це теж не кращим чином позначається на поточних і кінцевих результатах керованості. Адже універсалізм суб'єктів, задіяних у системі регулювання суспільних відносин, на наш погляд, спрацьовує у стабільний період розвитку. Коли ж зростає суспільно-політична ентропія, кожна неадекватна рефлексія суб'єктів, що діють у межах правил і норм політичних інститутів, може збільшувати конфліктний потенціал. У даній ситуації логічно шукати якийсь інший метод.

1 Шабров, О.Ф. (2004). Разнообразие как фактор эффективности государственного управления. *Успехи современного естествознания*, 5 (1), 228 – 231.

2 Шабров, О.Ф. (2004). Разнообразие как фактор эффективности государственного управления. *Успехи современного естествознания*, 5 (1), 228 – 231.

Тому одним із напрямів підвищення керованості суспільством, що практикуються перехідними режимами, які тяжіють до авторитарного правління, є організаційно-правові заходи, спрямовані на спрощення самого суспільства. Такими заходами в Російській Федерації є обмеження кількості політичних партій, впровадження федеральних округів, інституту повноважних представників Президента. З нашої точки зору, обстановка, в якій регулювання кількості політичних партій за принципом – влаштовує чи ні конкретна партія центр прийняття політичних рішень, якщо при цьому решта партій не можуть на рівних конкурувати між собою на виборах, веде до безальтернативності в політиці і стагнаційної стабільності. Такий політичний режим, у поєднанні із сировинною орієнтованістю економіки, навряд чи здатний до швидкого переходу до інноваційного розвитку. Адже центр прийняття політичних рішень продукує негативний прояв ефекту групового мислення, що часто призводить до зниження ефективності рішень.

В Україні ситуація щодо керованості суспільства має інші вихідні позиції. У країні налічується близько двохсот політичних партій. Таким чином, суспільство ускладнюється, а система функціонування політико-інституційних структур настільки громіздка, інертна, з одного боку, нагорі, настільки ж одноманітно діюча, позбавлена ресурсів – з іншого – на місцевому рівні. Але саме на цьому рівні закладений величезний потенціал інноваційного розвитку та становлення демократії.

Враховуючи дані обставини, можна зробити висновок, що в Україні різноманітність суспільства значно перевищує різноманітність політико-інституційних структур і не відповідає умовам $r1 < R < r3$. Структурна неефективність пояснюється дисфункцією розподілу ресурсів.

Однією із стійких тенденцій взаємодії політичних інститутів і суспільства в сучасних умовах стало зростання частки інтерактивної складової. При вмілому використанні принципу інтерактивності, він, по суті, набуває статусу праксеологічної основи управління, оскільки здатний забезпечити управлінським впливом все різноманіття суспільства. Однак зауважимо, що інтерактивність забезпечує здебільшого відкритість комунікації та її оперативність. Разом із тим без нормативно-правового забезпечення можливостей громадян впливати на прийняття політико-управлінських рішень на всіх рівнях та його реалізації на практиці даний принцип працювати не буде. Наше твердження можна проілюструвати на такому прикладі. Дослідження, проведені Фондом громадської думки, який засновано і працює в Російській Федерації, свідчать, що, незважаючи на високу відвідуваність сайтів управлінських структур, діалогова взаємодія між суб'єктами інтеракції майже відсутня. Як наслідок, зростає протестна активність на основі горизонтальних зв'язків між користувачами Інтернету. Оскільки така форма взаємодії, звичайно, відводить другорядне місце віковим, професійним та іншим соціальним особливостям комунікантів, то висока ймовірність позиціонування груп взаємодії на основі регіональних координат і спільної мети з вирішення поточних і перспективних проблем. Як бачимо, за певних умов інтерактивна взаємодія може набувати форми протесту в регіональному форматі, внаслідок чого зростає нестабільність.

Наступним стимулятором громадянської мережевої активності виступають мережеві інтеракції громадян з партійними організаціями, комунікативний діалог з якими практично не відбувається. Сайти партійних організацій, що відповідають вимогам Федерального закону «Про політичні партії» 2001 р. № 95-ФЗ¹, повноцінно подані в Інтернеті. Однак 30,7% респондентів Саратовської області, як показало інтернет-опитування, віртуальних ресурсів російських партійних організацій не бачили (або не пам'ятають), близько 50% респондентів реального опитування також не мають уявлення про наявність у партій інтернет-ресурсів². Політична активність невисока, бо заздалегідь відомий результат діалогової взаємодії між представниками суспільних груп і політико-інституційних структур на користь реалізації плану останніх без урахування пропозицій та ініціатив перших. Іншими словами, в інтерактивному спілкуванні потрібно враховувати мотиваційний компонент, стимулюючий суб'єктів до взаємодії³.

1 Федеральный закон № 95-ФЗ «О политических партиях», ст. 26, гл. V (2001) (Государственная Дума Федерального Собрания Российской Федерации). *Официальный сайт Государственной Думы*. <<http://www.duma.gov.ru/>> (2014, грудень, 24).

2 Головин, Ю.А., Щенников, М.А. (2009). Современные информационные технологии как способ политического взаимодействия. *Конфликтология*, 2, 54.

3 Короткова, Н.В. (2000). Г.Д. Лассуэлл. Методология исследования проблем политики. *Политическая наука*, 4, 162.

Отже, діалогова взаємодія між учасниками політичного процесу на основі інтерактивності має бути націлена на максимальну реалізацію суспільного капіталу з оптимізації прийняття політичних рішень у нестабільній обстановці. За таких умов держава повинна регулювати процеси розвитку та благоустрою соціального простору, розробляючи та впроваджуючи відповідні стратегії, впорядковуючи соціальні інтеракції та комунікації. Даний тренд політики дозволить формувати інституційне середовище на основі високоефективної взаємодії, з урахуванням інтересів, потреб і цінностей найбільш активних представників громадських сил. Однак небезпека популізму, який може супроводжувати такого роду інтеракції, полягає в тому, що політичні лідери, які зробили наголос на свідомо нездійснених обіцянках, стають їх заручниками. А факти їх коригування можуть розглядатися електоратом як зрада¹. Тому важливо реалістично будувати політичні програми, і якщо вони містять непопулярні заходи правового характеру, викликані модернізацією суспільства, варто хоча б схематично експлікувати перспективу їх реалізації. Дана інформативна складова політики дозволить забезпечити дифузну легітимність політико-організаційним структурам і їх лідерам.

Разом із тим інституційне середовище в перехідних режимах формує відносини, що мають суперечливий характер, урахуовуючи невідповідності формальних та неформальних регуляторів. Проявом цієї суперечливості є подвійні стандарти, яких змушені дотримуватися політичні актори, щоб не порушувати інверсію, яка склалася в системі взаємодії між політико-організаційними структурами вищого, середнього і нижнього рівнів. Адже політична модернізація як мета, з одного боку, і наміри до спадковості в передачі влади – з іншого, породжують нестабільність, яка може бути компенсована встановленням демократичних норм, правил і процедур в інституті виборів.

Якраз на завершальній фазі виходу з нестабільності варто повторно діагностувати легітимність інституційних структур та їх лідерів. Це той зворотний зв'язок, що сигналізує, наскільки змінилося інституційне середовище внаслідок конкретних дій політико-інституційних структур і лідерів. Для підвищення достовірності результатів дослідження, поряд із запропонованими методами, слід застосувати додаткові. Наприклад, у вільному доступі можна простежити динаміку показників управління на основі баз даних, таких як звіт даних щодо якості політичного управління в Україні за період 1996–2013 рр.² В їх числі слід назвати «Огляд глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму», «База даних Сінгранеллі Річардсона з прав людини» – про масштаби політичного терору, «Міжнародна служба попередження політичних ризиків в країнах», «Щорічник інституту управління та розвитку за світової конкурентоспроможності», «світовий проект юстиції», «американський Фонд Миру»³ та ін. Безперечно, ці дані в сумі з оновленими показниками легітимності характеризуватимуть, наскільки вдалося діючій владі в рамках політико-правових методів повернути суспільству стабільність і довіру.

Причому в разі невдалого процесу легітимації дослідникові належить з'ясувати, що саме заважає електоратові надати більшу довіру інституційним структурам. Це може бути недосконалість самого інституту, втіленого в конкретних структурах влади, внаслідок чого вони діють неефективно. Якщо йдеться про персоніфікований рівень недовіри, то, з нашої точки зору, політичному лідерові залишається вкрай обмежений час на повернення колишнього статусу достатньої легітимності. Його дії повинні бути настільки екстраординарними і транспарантними, щоб на нього не тільки дивилися і слухали, а й бачили і розуміли.

Висновки

Таким чином, у політико-правовому контексті праксеологічні засади управління нестабільністю соціального середовища в умовах перехідних політичних режимів становлять собою систему управлінських рішень і дій, спрямованих на якісну діагностику з виявлення ступеня нестабільності, а також її причин. Крім того, ефективність управління нестабільністю залежить від співвідношення різноманітності елементів системи політико-організаційних структур і суспільства.

1 Побочий, И. (2014). Соотношение политического популизма и ненасильственной борьбы. *European Political and law discourse*, 1, 4, 82.

2 Worldwide Governance Indicators. 2014. *The World Bank Group*. <<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>> (2014, грудень, 24).

3 Украина заняла 113-е место в рейтинге стабильности стран. Грудень 2014. *Новостной портал youngukraine.net*. <<http://youngukraine.net/>> (2014, грудень, 28).

Причому для підтримки стабільності різноманітність першої повинна переважати над різноманітністю другого. Такого стану можна досягти двома шляхами.

Перший – полягає в правовому забезпеченні розширення суб'єктності політичного управління за рахунок передачі частини важливих політико-правових функцій в місцеві інституційні структури, забезпечені відповідними ресурсами.

Другий шлях – спрощення самого суспільства, наприклад за рахунок обмеження кількості політичних партій. Разом із тим цей захід консолідує суспільство і відкриває шлях до інноваційного розвитку та демократії за умов вільної конкуренції між суб'єктами політичного процесу.

У той самий час успішність виходу з нестабільного стану визначається вмінням політичної еліти маневрувати, нейтралізуючи радикалізм громадських рухів, враховуючи їх пропозиції конструктивної спрямованості. З цією метою слід активно використовувати інтерактивне спілкування, що має найбільші перспективи внаслідок доступності та поширення горизонтальних зв'язків, які охоплюють все різноманіття суспільства. Проте слід пам'ятати про популістські заяви лідерів. Вони здатні тільки тимчасово зняти гостроту ситуації і таять загрозу ще більшої дестабілізації обстановки.

References

1. Eshbi, U.R. (1959). *Vvedenie v kibernetiku*. Moskva: Inostrannaja literatura.
2. *Federal'nyj zakon № 95-F3 «O politicheskikh partijakh»*, st. 26, gl. V (2001) (Gosudarstvennaja Duma Federal'nogo Sobranija Rossijskoj Federacii). *Oficial'nyj sajt Gosudarstvennoj Dumy*. <<http://www.duma.gov.ru/>> (2014, gruden', 24).
3. Golovin, J.U.A., Shchennikov, M.A. (2009). Sovremennye informacionnye tekhnologii kak sposob politicheskogo vzaimodejstvija. *Konfliktologija*, 2, 47–64.
4. Ishchenko, I. (2014). Politicheskaja nestabil'nost' v kontekste novogo institucionalizma. The Caucasus. *Economical and social analysis journal of southern Caucasus. Politology*, 3(4).
5. Ivanov, V.G. (2012). Dinamika ob'ema ehksporta kak prediktor politicheskoy nestabil'nosti. *Sajt RUDN*. <web-local.rudn.ru> (2014, gruden', 24).
6. Jaroslavceva, A.O. (2012). Politicheskaja stabil'nost' i potencial social'no-politicheskogo raznoobrazija: metodologija izmerenija i rol' ehlit. *Sajt RUDN*. <web-local.rudn.ru> (2014, gruden', 24).
7. Kljuchnik, R.M. (2013). Osnovnye podkhody k issledovaniju politicheskogo krizisa. *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Istorija, Politologija, Ehkonomika, Informatika*, 1(25), 144 – 147.
8. Korotkova, N.V. (2000). G.D. Lassuehll. Metodologija issledovanija problem politiki. *Politicheskaja nauka*, 4, 155–178.
9. Lejpkhart, A. (1997). *Demokratija v mnogosostavnykh obshchestvakh: sravnitel'noe issledovanie*. Moskva: Aspekt Press.
10. Opituvannja «Chi pidtrimujete Vi dij'al'nist' Prezidenta Ukraini?» (dinamika 2000 - 2013). *Berezen', 2013. Centr Razumkova*. <http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=67> (2014, gruden', 24).
11. Poboehij, I. (2014). Sootnoshenie politicheskogo populizma i nenasil'stvennoj bor'by. *European Political and law discourse*, 1, 4.
12. Polterovich, V.M. (2007). *Ehlementy teorii reform*. Moskva: ZAO «Ehkonomika».
13. Rokich, M. Metodika «Cinnisni orientacii». *Medichna elektronna biblioteka*. <<http://medbib.in.ua/metodika-tsennostnyie-orientatsii-39997.html>> (2014, gruden', 24).
14. Shabrov, O.F. (2004). Raznoobrazie kak faktor ehffektivnosti gosudarstvennogo upravlenija. *Uspekhi sovremennogo estestvoznanija*, 5 (1), 228 – 231.
15. Shabrov, O.F. (2010). *Ehffektivnost' gosudarstvennogo upravlenija v uslovijakh postmoderna*, 5, 4–9.
16. Shestakovskij, O.P. (2013). Indeks pidtrimki nacional'noi gomogenosti: dosvid adaptacii shkali intolerantnosti. *Fakul'tet sociologii KNU imeni Tarasa Shevchenka*. <<http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1.2010/91-103.pdf>> (2014, gruden', 24).
17. Slatinov, V.B. (2011). Institucional'naja lovushka reformy gosudarstvennoj grazhdanskoj sluzhby v postsovetskoj Rossii. *Chelovek. Obshchestvo. Upravlenie*, 4, 4 – 16.
18. Stavchenko, S.V. Kriza jak ob'ekt politichnogo doslidzhennja. *Berezen' 2008. Biblioteka naukovikh statej*. <<http://www.stationline.org.ua/politologiya/55/7414-kriza-yak-ob-yekt-politichnogo-doslidzhennya.html>> (2014, gruden', 24).
19. Ukraina zanjala 113-e mesto v rejtinge stabil'nosti stran. Gruden' 2014. *Novostnoj portal youngukraine.net*. <<http://youngukraine.net/>> (2014, gruden', 28).
20. Worldwide Governance Indicators. 2014. *The World Bank Group*. <<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>> (2014, gruden', 24).